

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

УДК 378:316:37.091.2

К. А. АГАЛАРОВА

РОЛЬ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

У статті розглянуто роль виховання в системі освіти. Наголошено, що сутність виховання полягає в організації процесу соціалізації індивідів, зокрема, молодого покоління. Зазначено, що між вихователем і вихованцем складаються соціальні відносини, які базуються на певній нормативно-ціннісній системі й виявляються в різних формах. Проаналізовано теоретичні принципи та функції, за допомогою яких можна організувати процес виховання в навчальному закладі. Зроблено висновок, що виховання органічно пов'язане з навчанням, ці види діяльності взаємодоповнюють і взаємозбагачують один одного. Доведено, що в процесі освіти навчання повинно мати виховний характер, а виховання – містити в собі навчання.

Ключові поняття: виховання, освіта, виховний процес, виховна система.

Глобальні тенденції розвитку інформаційної цивілізації, так само як і загальнонаціональні потреби українського суспільства, пов'язані з його модернізацією, ставлять нові, незрівнянно вищі вимоги до якості освіти, тому що сучасний спеціаліст повинен не лише володіти професійними знаннями та формалізованими навичками, технологічними прийомами в тій або іншій сфері застосування своєї праці, а й бути здатним нестандартно, творчо, інноваційно мислити, якісно вдосконалювати виробничі, організаційні, управлінські та інші процеси й види трудової діяльності, що відповідають вимогам часу. І саме значна роль у формуванні високоосвіченої та культурної особистості належить освіті, яка за вдалої організації навчально-виховного процесу та управління ним здатна вирішити це питання.

Виховання є найважливішою функцією суспільства від часів виникнення людства. Без передачі історичного досвіду, традицій, цінностей від одного покоління іншому неможливий його подальший розвиток. Сучасні науки приділяють велику увагу питанням виховання, оскільки виховання впливає на становлення особистості індивіда. Ця проблематика є актуальною для кожного соціуму, зокрема сучасного, виступає предметом аналізу й вимагає своєї реалізації на практиці.

Становлення соціології освіти в Україні пов'язане з багатьма вченими-соціологами. Серед вітчизняних дослідників гідний внесок у соціологію освіти зробили В. І. Астахова, яка досліджує соціальні проблеми вищої школи; В. С. Бакіров, М. П. Лукашевич, Ю. О. Чернецький, які розглядають освіту як соціальний інститут; Л. М. Герасіна, Є. А. Подольська, які розкривають освіту як соціально-культурний процес; Ю. М. Комар, В. О. Лозовий, В. С. Журавський, у полі діяльності яких проблеми саморе-

алізації та самовиховання особистості в системі освіти; Н. Ф. Головатий, який зосереджує увагу на проблемах студентства як соціальної групи.

Виховання як соціальний феномен залежить від норм, правил, традицій, цінностей, що існують у суспільстві, які детермінують поведінку індивіда.

Мета статті – проаналізувати роль виховання в системі освіти.

Перші спроби розглянути виховання як соціальний феномен належать Е. Дюркгейму. Він зараховував виховання до соціальних фактів, згідно з якими індивід стає сприйнятливим до зовнішнього примусу, впливу.

Виховання є соціальним за своєю природою, його сутність полягає в організації процесу соціалізації індивідів, зокрема, молодого покоління.

Процес соціалізації відбувається складно, оскільки здійснюється постійне подолання конфлікту між мірою адаптації людини в суспільстві та ступенем її відокремлення, індивідуалізації. Баланс між адаптацією й відокремленням багато в чому залежить від виховання.

Зміст виховання може залежати й від того, у яких сферах громадського життя воно відбувається: навчальний заклад, підприємство тощо.

Тобто соціальне у формі виховання входить у різні суспільні відносини: економічні, політичні, релігійні, моральні – і виявляється у відповідних напрямках виховання: трудовому, політичному, релігійному, моральному тощо. Соціальний характер виховання підтверджується й тим, що цей процес відбувається у формі взаємодії між суб'єктом і об'єктом виховання, що спирається на певну систему норм, ідеалів, цінностей, які панують у суспільстві.

Ефективність виховного процесу є відображенням освіченості й культури суспільства.

Відносини між вихователем і вихованцем будуються на певній нормативно-ціннісній основі. Суспільні норми, правила, ціннісні орієнтації передаються тим, кого виховують за допомогою взаємодії з вихователями.

Виховні взаємодії можуть бути безпосередніми (наприклад, у ході навчальної лекції) й опосередкованими (між автором підручника та читачем, між творцями кінофільму й глядачами тощо) [1, с. 66].

Таким чином, між вихователем і вихованцем складаються соціальні відносини, які базуються на певній нормативно-ціннісній системі та виявляються в різних формах. Для підтримки виховних відносин суспільство включає їх у систему соціального контролю як одного із соціальних інститутів. Завдяки цьому поведінка індивідів відповідає нормам і цінностям, прийнятим у цьому суспільстві.

Виховання як соціальний інститут являє собою систему закладів, у яких інститути виконують роль вихователів, організують і регулюють поведінку вихованців.

Як соціальний інститут виховання має свою мету щодо організації виховного процесу в суспільстві. Йому властиві певні функції, які допомагають у досягненні цієї мети, а також відповідні установи й засоби (науково-дослідницькі інститути, освітні та виховні заклади тощо).

Виховний процес здійснюється за допомогою застосування різноманітних виховних методик, технологій, систем (наприклад, за допомогою засобів масової інформації, художньої літератури й мистецтва тощо) [1, с. 67].

Виховний процес допомагає здійснити процес соціалізації, забезпечує його інтеграцію та єдність.

Також виховання може бути розглянуто і як соціальна система. Застосовуючи системний підхід до виховання, можна виділити його елементи, до яких належать вихователь (суб'єкт) і ті, кого виховують (об'єкти), що перебувають у тісній взаємодії й активному взаємозв'язку. Тому той, кого виховують, може бути представлений не лише як пасивний об'єкт зовнішнього виховного впливу, а і як суб'єкт, який завдяки наявності соціального досвіду здатний активно впливати на вихователя [1, с. 67].

До елементів системи виховання належать родина, громадські організації, що вирішують питання формування особистості, соціальні інститути виховання, серед яких дошкільний заклад, школа, ЗВО, культурно-освітні заклади, науково-дослідні інститути, ЗМІ тощо.

Сьогодні є актуальними питання стосовно виховної системи в сучасному українському суспільстві. Трансформаційні процеси, що відбуваються в життєдіяльності українського суспільства, вимагають принципово нових підходів до організації виховної роботи в навчальних закладах, у тому числі у вищій школі.

У нових умовах перед ЗВО постають нові завдання, пов'язані із соціалізацією студентської молоді, з розвитком у неї таких якостей, як високий професіоналізм, креативність, відповідальність, вміння швидко орієнтуватися в постійно мінливій ситуації, приймати самостійні рішення, мобільність, наявність потреби в постійному відновленні знань, у саморозвитку й самовдосконаленні.

Організація виховної роботи в навчальних закладах України базується на низці концептуальних положень Конституції України, Закону «Про освіту», Національної програми «Освіта» та інших нормативно-правових актів. Крім того, виховний процес спирається на ряд методологічних принципів, що склались у суспільстві.

У літературі поширене визначення принципів виховання як сукупності вихідних теоретичних положень, які визначають способи взаємодії цілей і засобів їхнього досягнення (зміст, метод та форма) у теорії й практиці виховного процесу. Однак сьогодні немає єдності в поглядах серед учених з приводу поняття «принципи виховання». Більшість дослідників у цьому питанні виходять із загальнопедагогічного, дидактичного визначення принципів, у зв'язку із цим виділяють такі, як науковість, системність, послідовність навчання, доступність, міцність знань. Ці принципи виконували й виконують методологічну роль у навчально-виховному процесі. Принципи виховання покликані відповідати об'єктивним вимогам освіти. Тільки тоді вони зможуть вирішувати поставлені перед ними виховні завдання [1, с. 69].

При відомій стабільності принципи виховання покликані бути динамічними й схильними до змін під впливом економічних, соціально-політичних, соціокультурних умов життя суспільства, а також під впливом освітніх систем інших країн і тих процесів, які відбуваються в самому освітньому процесі.

У нинішніх умовах в Україні принципи виховання зазнають змін, збагачуються новим змістом, у них відбиваються потреби держави, суспільства й особистості.

Принципи, на які покликане спиратися сучасне українське виховання, будуть включати як кращі досягнення минулих поколінь, так і інноваційні процеси, що складаються у світовому освітньому співтоваристві. До таких потрібно зарахувати *принцип системності*, що надає змогу реалізувати всі функції виховної діяльності в комплексі на всіх ступенях освіти та сприятливий цілісний розвиток індивіда.

Важливим також є *принцип природовідповідності*, що забезпечує гармонію між природою й людиною, її природженими здібностями, генотипом, анатомічними, фізіологічними, психологічними, етнічними ознаками, особливостями ментальності.

Принцип єдності соціального та індивідуального у виховному процесі базується на розумінні людини як члена світового співтовариства й цього суспільства, що реалізує себе, своє призначення завдяки колективній взаємодії з іншими людьми.

Принцип культуровідповідності надає змогу проникнути в історію й культуру народу, відчутти себе частиною культури минулого, сьогодення та майбутнього. Він тісно переплітається з принципом наступництва.

Принцип наступності і послідовності виховання націлений на побудову моделі становлення особистості в процесі безперервного освітнього процесу.

Принцип єдності історичного та логічного, етнонаціонального й загальнолюдського у вихованні спрямований на розвиток сутнісних основ особистості, він виявляється в любові до свого народу, у повазі до його культури, традицій, звичаїв, а також у повазі до культури інших народів, в оволодінні цінностями української й світової культури.

Принцип гуманізації та гуманітаризації передбачає, з одного боку, насичення процесу навчання гуманітарним знанням, а з іншого – упровадження гуманних відносин між тими, хто вчить, і тими, хто вчиться; побудову освітнього процесу з позицій особистісно орієнтованого підходу.

Принцип єдності навчання й виховання означає, що навчання, яке виховує, надає змогу не лише одержати знання, а й сприяє виробленню позитивного, емоційного, ціннісного ставлення до них.

Принцип співробітництва й партнерства між учителем і учнем сприяє більш поглибленому процесу навчання, перетворенню учня на активного суб'єкта. На основі такої взаємодії складається навчання як реалізація свого бажання, навчання як задоволення.

Принцип диференціації та індивідуалізації виховного процесу гармонійно поєднує індивідуальні й колективні форми виховання.

Принцип інтеграції традиційних і інноваційних форм виховної роботи передбачає не лише наслідування кращих зразків виховної діяльності, використання традиційних методів і форм, а й упровадження нових, які б гармонійно поєднувалися з класичними формами виховання.

Принцип розвитку творчої активності, самодіяльності молоді передбачає прояв ініціативи, творчості й відповідальності в діяльності учнів.

Принцип інтеграції виховної діяльності надає змогу здійснювати виховання на всіх ступенях освіти на єдиній ціннісній основі [1, с. 70].

Дотримання цих принципів у процесі виховної діяльності, при координації зусиль всіх підрозділів і структур навчального закладу надасть змогу підвищити його ефективність та спрямувати зусилля на вирішення поставлених завдань.

Таким чином, спираючись на запропоновані теоретичні принципи, можна організувати процес виховання в навчальному закладі.

Дослідники виділяють різні напрями виховної діяльності: громадянсько-патріотичне виховання, художньо-естетичне виховання, екологічне, політико-правове, військово-патріотичне, трудове тощо. У реальній дійсності ці напрями тісно взаємозалежні, і процес виховання постає в єдності та цілісності.

Навчальні заклади є навчально-виховним середовищем становлення особистості, в якій умовно можна виділити такий її зріз, як виховний. Виховне середовище навчального закладу спирається на виховну діяльність, що відбивається в усіх сферах його життєдіяльності.

Основною діяльністю ЗВО є освітня діяльність, у якій дослідники зазвичай виділяють такі її види: навчання й виховання. Сучасні процеси реформування освіти торкнулися і навчання, і виховання. У межах нової освітньої парадигми навчання може бути представлене як діяльність, на основі якої відбувається входження індивіда в світ культури.

Іншим видом освітньої діяльності є виховання як діяльність щодо формування певних ціннісних орієнтацій, ідеалів, у результаті якої відбуваються соціалізація й інкультурація особистості. Це діяльність щодо саморозвитку індивіда, формування його духовної культури.

Виховання органічно пов'язане з навчанням, ці види діяльності взаємодоповнюють і взаємозбагачують один одного. У процесі освіти навчання повинно мати виховний характер, а виховання – містити в собі навчання.

Сучасний ЗВО покликаний піклуватися про виховання особистості студента, що безпосередньо відбивається в навчальному процесі, у ході якого студенти долучаються до цінностей культури, у них формується ціннісне ставлення до світу, та в позанавчальній сфері життєдіяльності студентів, до якої можуть бути зараховані різноманітні види позаавчальної діяльності, їхній зміст, характер, умови тощо.

Позанавчальна сфера життєдіяльності ЗВО спрямована на виховання особистості студента, зокрема його ціннісної системи, змістовне напов-

нення якої розкривається в ціннісних орієнтаціях, реалізованих у різних видах активності. Ціннісні орієнтації характеризують соціальну активність особистості, до об'єктивних критеріїв якої можна зарахувати її спрямованість і зміст.

Аналіз цього критерію надає змогу виділити такі його показники, як участь у роботі студентського наукового суспільства, наукових гуртках, семінарах; у конкурсах, оглядах, турнірах, семінарах, фестивалях, спортивних змаганнях; у різних позанавчальних заходах (вечорах відпочинку, концертах, вітальнях тощо); у роботі молодіжних громадських організацій, студентських клубів і трудових таборах [1, с. 72].

Суб'єктивний критерій цієї активності містить охоплює наявність ціннісних орієнтацій, стійких мотивів, ціннісних відносин, соціальних установок, співвідношення ціннісних орієнтацій і реальної поведінки. Виділення й розмежування сфер виховання безумовно та відносно. Так, розвиваючи в студентів здатність до творчості в навчальному процесі, ми тим самим сприяємо його прояву в позавиховному процесі: у науково-дослідній і трудовій діяльності тощо. Водночас теоретичне навчання буде дієвим лише в тому разі, коли студент свої знання зможе реалізувати на практиці – у поведінці, спілкуванні, інших видах діяльності.

Виховання виявляється в конкретних формах. Під формою ми розуміємо організаційне закріплення діяльності, спрямованої на об'єднання її методів і засобів відповідно до певних цілей. Виховні форми поділяють на масові (культурні, спортивні, професійні та інші заходи, наприклад, День студента, День факультету тощо); групові (наприклад, кураторство, наставництво, кружки, клуби за інтересами, секції тощо); індивідуальні (різні види робіт зі студентами) [1, с. 72].

Ефективність цих виховних форм може бути виявлена за допомогою соціологічних досліджень, опитувань, які організують у навчальних закладах соціологічні лабораторії, центри соціального моніторингу й діагностики.

Усі елементи системи виховання пов'язані між собою та спрямовані на забезпечення її функцій.

До основних функцій системи виховання можуть бути зараховані такі, як:

– культурологічна (спрямована на формування особистісної культури індивіда. Завдяки вихованню та освіті накопичені культурні цінності зберігаються, передаються, збагачуються й поповнюються);

– соціалізаційна (забезпечує входження індивіда в соціальне життя суспільства, координацію та управління шляхом виховання спрямованістю перебігу процесу соціалізації);

– ціннісноутворювальна (накопичення й розвиток інтелектуального та духовного-морального потенціалу країни в усіх типах і видах навчально-виховних та освітніх закладах. Освіта та виховання забезпечують формування світогляду людини, її ціннісних орієнтацій і моральних принципів);

- нормативна (залучає індивіда до соціальних норм, закріплює зразки соціальної поведінки);
- соціального контролю (вироблення певних групових реакцій поведінки індивіда відповідно до цінностей і норм, прийнятих у суспільстві);
- інтегративна (об'єднує індивідів на основі вироблених у них цінностей, норм, традицій, звичаїв, прийнятих у цьому суспільстві тощо).

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що виховання являє собою складний соціальний феномен, що включає в себе різноманітні соціальні взаємодії й відносини, які, у свою чергу, реалізуються у відповідному соціальному інституті. Виховання як відкрита соціальна система взаємодіє з іншими соціальними системами, такими як родина, суспільство, освіта тощо. Система виховання тісно взаємозалежна із системою навчання. Навчання та виховання можуть бути подані як підсистеми єдиної системи освіти, в якій усі елементи взаємодіють між собою та спрямовані на формування й розвиток особистості учня.

Список використаної літератури

1. Текст лекцій з дисципліни Соціологія освіти та виховання: текст лекцій / К. А. Агаларова. Харків: НТУ «ХП», 2019. 987 с.
2. Освіта в сучасній Україні. URL: http://pidruchniki.com/12461220/pedagogika/osvita_suchasniy_ukrayini (дата звернення: 16.04.2019).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Агаларова К. А. Роль виховання в системі освіти

В статті проаналізована роль виховання в системі освіти. Зазначено, що сутність виховання полягає в організації процесу соціалізації індивідів, в частині, молодого покоління. Між вихователем і вихованцем складаються соціальні відносини, ґрунтовані на певній нормативно-ціннісній системі і проявляються в різних формах. Проаналізовані теоретичні принципи, за допомогою яких можна організувати процес виховання в навчальній установі. Зроблено висновок про те, що в процесі освіти навчання повинно мати виховний характер, а виховання – включати в себе навчання.

Ключові поняття: виховання, освіта, виховний процес, виховна система.

Agalarova K. The Role of Tutoring in the System of Education

The role of the tutoring component in the education system is considered in the article. It is emphasized that a significant role in the formation of a highly educated and cultural person belongs to education, which, for the successful organization of the educational process and management, is capable of solving this issue. It is noted that tutoring is the most important function of society and as a social phenomenon depends on the norms, rules, traditions, values that exist in a society that determine the behavior of the individual.

It is emphasized that the social institute of tutoring has its own goal, aimed at organizing the tutoring process in society. He has certain functions that help in achieving this goal, as well as relevant institutions and facilities (research institutes, educational and educational institutions). The tutoring process is carried out through the use of various educational methods, technologies, systems. It is stressed that today, the questions concerning the educational system in the modern Ukrainian society are topical. The transformational processes taking place in the life of Ukrainian society require fundamentally new approaches to the organization of educational work in educational institutions, including in higher education.

The article analyzes the theoretical principles by which it is possible to organize the process of tutoring in an educational institution. It has been established that the principles of tutoring for which modern Ukrainian education is intended to be based should include both the best achievements of the past generations and the innovative processes that are taking place in the world educational community. It is concluded that observance of these principles in the process of tutoring activity, in coordination of efforts of all units and structures of an educational institution, will increase its efficiency and direct efforts to solve the problems.

Thus, based on the proposed theoretical principles, it is possible to organize the process of tutoring in an educational institution.

It is stressed that the main activity of universities is tutoring activity, in which researchers, as a rule, distinguish such types of education: education and tutoring. Modern processes of reforming education have affected both education and education. In the framework of a new educational paradigm, learning can be presented as an activity on the basis of which the individual enters the world of culture.

Another kind of educational activity is education as an activity for the formation of certain value orientations, ideals, which result in the socialization and inculturation of the individual. It is activity on self-development of an individual, formation of his spiritual culture.

The non-educational sphere of life of the university is directed at the education of the student's personality, including its value system, the content content of which is disclosed in value orientations, implemented in different types of activity. Valuable orientations characterize the social activity of the individual, to objective criteria which can be attributed to its orientation and content.

It is emphasized that education is a separate kind of tutoring activity as activity in forming of certain value orientations, ideals, which results in the socialization and inculturation of the individual. This activity is about self-development of an individual, formation of his spiritual culture. It is concluded that tutoring is organically linked with learning, these activities complement each other and mutually enrich each other. In the process of education, education should have a tutoring character, and tutoring should include education.

Also, the article analyzes specific forms and functions of tutoring. It is concluded that tutoring represents a complex social phenomenon, which includes a variety of social interactions and relationships, which, in turn, are realized in the corresponding social institute.

Key words: *tutoring, education, tutoring process, educational system.*